

Geschiedschrijving over de Republiek

W. W. MIJNHARDT

Recensieartikel naar aanleiding van:

J. I. Israel, *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall 1477-1806* (Oxford history of early modern Europe; Oxford: Clarendon Press, 1995, xxx + 1231 blz., ISBN 0 19 873072 1). Een Nederlandse vertaling verscheen een jaar later: J. I. Israel, *De Republiek 1477-1806*, I, tot 1647, II, vanaf 1647 (Francken Van Wijnen, 1995-1996, xii, viii + 1374 blz., ISBN 90 5194 132 3 (I), ISBN 90 5194 133 1 (II), ISBN 90 5194 131 5 (set)).

Dit is een ongeëvenaard meesterwerk. In de Nederlandse geschiedschrijving over de Republiek is een prestatie als die van Jonathan Israel tot nu toe niet geleverd. In maar liefst 1130, vaak meeslepend geschreven pagina's wordt in de klassieke narratieve traditie het verhaal van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verteld. Het heeft ook nauwelijks rivalen. Wanneer we nu, aan het einde van de twintigste eeuw, een eeuw Nederlandse geschiedschrijving over de zeventiende eeuw overzien, dan is Israels *Dutch Republic* zonder enige discussie het meest geslaagde werk. Geyl is met zijn *Nederlandse Stam* in vele opzichten vergelijkbaar — zeker qua lengte — maar zijn blikveld was veel enger, het ging hem voornamelijk om de politieke geschiedenis. Huizinga's *Nederlandse beschaving* was vooral een als bemoediging bedoeld essay waarin de nadruk lag op wat de auteur als hoopgevende beschavingsconstanten beschouwde. Huizinga had dan ook niet de pretentie een synthese van de geschiedenis van de zeventiende eeuw te schrijven. Er is slechts één boek dat een kwalitatieve vergelijking met Israel moeiteloos doorstaat: Kossmanns *Low Countries*. Ook al zijn de twee boeken totaal verschillend, qua opzet, uitwerking, lengte en natuurlijk ook qua thema en benadering, samen vormen Kossmann en Israel een fraai, internationaal toegankelijk, tweeluik van de Nederlandse geschiedenis sinds 1500. Hiermee kan de twintigste eeuw passend worden afgesloten.

Israels *Dutch Republic* is echter niet alleen een briljant boek, het is ook volstrekt eigenzinnig en eigensoortig. Het past eigenlijk in geen enkel modern genre. Het is bijvoorbeeld opmerkelijk dat het boek geen echte verbindende these heeft. Evenmin biedt het een overzicht van de verschillende interpretaties van de geschiedenis van de Republiek die de afgelopen tijd furore hebben gemaakt. Degenen die bijvoorbeeld op zoek zijn naar de verschillende zienswijzen op de staatsgreep van Willem II, komen bedrogen uit. Met historiografie houdt Israel zich niet bezig. Overigens betekent dat allerminst dat Israel geen kennis heeft genomen van de literatuur. Integendeel. Zijn literatuurlijst is niet alleen indrukwekkend maar telkens wordt bij de behandeling van de diverse thema's zijn grote belesenheid en eruditie zichtbaar. Bronnen, zowel gedrukte als archivalische, spelen een even grote rol. Zowel in Spaanse, Nederlandse, Engelse als Duitse archieven heeft hij aanvullend onderzoek verricht. Van een overladen notenapparaat moet Israel echter weinig hebben. Zijn annotatie is eerder spaarzaam.

Als *The Dutch Republic* al een these heeft, dan is dat de klassieke biologische metafoor van de opkomst, grootheid en verval van al het aardse. Israel heeft volgens dit schema een groots epos willen construeren, het drama van een kleine staat die op verbijsterende wijze even naar de sterren reikte om vervolgens onstuitbaar terug te vallen naar het niveau van de gewone sterveling. Deze interpretatie valt ook af te leiden uit de indeling van de stof. De Gouden Eeuw, die Israel situeert tussen 1588 en 1702, krijgt als kermoment uit de geschiedenis van de Republiek bijna 70% van de ruimte toegewezen. Voor de zestiende eeuw als opmaat is 17% beschik-

baar. De achttiende eeuw, het tijdvak waarin de Republiek volgens Israel reddeloos terugviel, moet het met 13% doen. De laatste 50 jaar, met gebeurtenissen als Patriottentijd en Bataafse Revolutie die zelfs in een biologische metafoor toch een aardig stervensuur opleveren, worden met heel snelle streken op papier gezet. Israel besteedt er niet meer dan 30 pagina's aan. Israels standpunt is hiermee duidelijk. Geschiedschrijving en canoenvorming vallen samen en de historicus dient zich te beperken tot die perioden uit de geschiedenis die een onmiskenbaar hoogtepunt vormen en daarmee ook internationaal van betekenis zijn. Voor een historicus met standplaats Londen is dit een begrijpelijk en ook acceptabel standpunt. Het zou echter betreuenswaardig zijn wanneer alle Nederlandse historici van nu af aan een dergelijke standpunt zouden gaan huldigen.

Israels stelling voor het openingsdeel is verrassend en aantrekkelijk. Hij distancieert zich van de Groot-Nederlandse hypothese die in al zijn nuances nog steeds het debat over de Opstand domineert en komt met een radicale stelling contra, die direct ontleend lijkt aan de Nederlandse en Belgische nationale geschiedschrijving van de negentiende en vroege twintigste eeuw. In de late Middeleeuwen zouden Noord en Zuid al een duidelijke eigen ontwikkeling hebben gekend op allerlei terrein. Tijdens de Opstand zouden de lang sluimerende tegenstellingen op economisch, politiek en cultureel gebied tot een uitbarsting zijn gekomen en het ontstaan van twee afzonderlijke staten hebben bespoedigd. Het verbaast dan ook niet de Unie van Utrecht als geboortemoment van de Nederlandse staat gepresenteerd te zien.

Israel is een groot stilist en hij kan meeslepend vertellen. Bij eerste lezing was ik dan ook al half overtuigd, temeer daar de Groot-Nederlandse gedachte nog steeds een zware hypotheek legt op de Nederlandse geschiedschrijving. Ook al is deze stelling inmiddels verwaterd tot de idee dat in het kader van een comparatieve geschiedschrijving Nederland en België ideale casus zijn, zelfs in die verwaterde vorm is ze weinig productief. Voor bijna de gehele Nederlandse geschiedenis bieden landen als Zwitserland, Engeland en delen van Duitsland immers veel zinvoller vergelijkingsmateriaal. Bij nader inzien laten Israels stelling en de verdediging ervan nog veel vragen open. Zo moet Israel het doen voorkomen dat de Reformatie, conform de nationale historiografische traditie, zich het meest krachtig in Holland en Zeeland had gemanifesteerd. Het vele onderzoek van de laatste decennia op dit punt heeft echter overtuigend aangetoond dat juist in de sterk verstedelijkte Zuidelijke Nederlanden de Reformatie de meeste kansen kreeg. Decaveles *Dageraad der Reformatie* bijvoorbeeld mag dan op de literatuurlijst vermeld zijn, in Israels betoog heeft deze studie geen diepe sporen nagelaten. Hoezeer de Opstand dwars door allerlei laat-middeleeuwse, ook culturele verbanden heen sneed, wordt in Zeeland bijvoorbeeld duidelijk gedemonstreerd. Tot ver in de achttiende eeuw bleef hier de Vlaamse bouwkunst toonaangevend. Israel levert echter, zij het impliciet, zelf het meest doeltreffende tegenargument: immers wanneer de Noord-Nederlandse integratie in de periode voor de Opstand al zover gevorderd was, waarom wordt dan de geschiedenis van de Republiek zo gekenmerkt door onverzoenlijke locale en provinciale tegenstellingen, waarom blijven de Generaliteitslanden dan zo lang hun tweederangs status behouden en waarom zijn er ook in het oosten van de Republiek nog zulke intensieve grensoverschrijdende contacten? De in deel I met verve verwoorde these komt in deel II niet echt meer terug en blijft daarmee in de lucht hangen.

Met de achttiende eeuw heeft Israel maar weinig affiniteit. In zijn synthese van de economische geschiedenis van de Republiek, zijn *Dutch primacy*, had hij al laten zien dat de economische vooruitzichten van de Republiek na de Spaanse Successie oorlog allerzwaars waren. In *The Dutch Republic* vormt dit sombere toneel van een economische catastrofe de achtergrond waartegen het achttiende-eeuwse verval zich afspeelt. Vanaf 1720 is de Republiek als gevolg van de mercantilistische politiek van Frankrijk en Engeland haar greep kwijt op de handel in

hoogwaardige goederen die Israel als de ruggengraat van het Nederlandse economische wonder van de zeventiende eeuw beschouwt en is ook de politieke en militaire macht gebroken die noodzakelijk was om dit proces te keren.

Typerend voor het laatste deel van *The Dutch Republic* is Israëls goeddeels negeren van de grote hoeveelheid literatuur die in de laatste twee decennia de achttiende eeuw in een minder door het verval gekleurd perspectief heeft geplaatst. Ook al heeft hij delen ervan gebruikt, van de erin gepresenteerde theses moet hij niet veel hebben. Dat geldt allereerst de economisch ontwikkeling. Voor Israel is Nederland in de achttiende eeuw het stagnerende land gebleven dat steeds meer de aansluiting bij de rest van Europa mist en daardoor, ook al blijft dat impliciet, verderop in de geschiedenis de overgang naar de moderne groeieconomie van de negentiende eeuw niet tot stand weet te brengen. Van een rivaliserende school in de economische geschiedenis waarvan in 1995 eveneens een meeslepend standaardwerk verscheen — ik doel op De Vries' en Van der Woudes *Nederland 1500-1815* — zien we bij Israel in het geheel niets terug. Ook al hoeven we De Vries en Van der Woude niet te volgen in hun stelling dat in de Nederlandse Republiek de eerste ronde van de eerste moderne economische groei zich afspeelde, ze hebben wel overtuigend zichtbaar gemaakt dat, hoezeer ook gekweld door groei-problemen, de economie van de achttiende-eeuwse Republiek nog steeds modern was en vooral dat het economische systeem van de achttiende eeuw allermindst een verwaterde kopie was van dat van de zeventiende eeuw. Vernieuwingen als de integratie van de Oost- en West-Indische handel kregen juist in deze periode onder druk van de gewijzigde omstandigheden hun beslag. Die revisie maakt de achteruitgang en de sociale gevolgen ervan niet minder dramatisch, het is wel een belangwekkender en vooral meer productieve benadering dan Israëls vertoog waarin de biologische metafoor met zijn onafwendbare verval als finalistische kooi fungeert.

Is Israel in dit opzicht een nogal traditioneel historicus, ook wanneer het gaat om de (sociale) geschiedenis van cultuur en ideeën is hij een fervent aanhanger van het klassieke canonieke standpunt. Cultuur heeft voor Israel uitsluitend betrekking op hoogtepunten en aangezien er daarvan in de Republiek van de achttiende eeuw maar weinig waren, is zijn taak voor dit tijdvak niet zwaar. Van de recente discussie over het probleem van de meervoudige Verlichting vinden we bij hem daarom niets terug. Hij heeft nauwelijks oog voor de ontwikkeling van het Nederlandse natiebef in de achttiende eeuw en over de rol van de Verlichting en het probleem van de achteruitgang bij het ontstaan van het Nederlandse nationalisme lezen we ook al niet veel. Voor een analyse van de fundamentele wijzigingen in het Nederlandse burgerbegrip in deze periode zoeken we bij hem ook tevergeefs. Hetzelfde geldt voor de ontwikkelingen op het gebied van de informatievoorziening. Van het ontstaan van een nieuwe communicatie-gemeenschap van geletterde burgers waarin het concept publieke opinie tot ontwikkeling kwam, horen we niets. Israel wijdt evenmin woorden aan het probleem in hoeverre de Patriotse en Bataafse revoluties de opmaat vormden voor een nieuwe visie op politiek als een keuze tussen alternatieven. Voor de moderniteit van het Bataafse constitutionalisme en de revolutionaire verandering van staat en samenleving die juist tussen 1798 en 1806 hun beslag kregen, heeft Israel ook geen belangstelling. Voor Israel is het eigenlijk jammer dat in 1806 de Republiek niet letterlijk van de aardbol verdween. Zijn laatste zin 'The Dutch Republic was no more' zou dan nog veel meer dramatische spanning hebben gekregen. Dat met het verdwijnen van de Republiek de Nederlandse staat niet verdween, dat de periode vanaf 1770 een effectieve kraamkamer is geweest voor de culturele en politieke hervormingen van 1795 tot 1848 en vooral dat het verdwijnen van de Republiek niet als een noodzakelijkheid behoef te worden gezien, wordt als gevolg van Israëls metafoor definitief onzichtbaar en dat is jammer.

In het centrale deel van het boek over de zeventiende eeuw komt Israëls vertel talent volledig tot zijn recht. Wanneer hij het wonder van de snelle expansie van de Republiek analyseert, laat

hij op magistrale wijze zien hoe de samenhang tussen economische, politieke, religieuze, culturele, sociale en intellectuele factoren voor die bloei verantwoordelijk was. Alleen bekruipt de lezer soms het gevoel dat die samenhang vooral een literaire constructie is, die, hoe vernuftig ook, een eenzijdig beeld oplevert. Wat ik vooral miste was inzicht in de structuren van de Republiek. De economische ontwikkeling die Israel schetst, komt direct voort uit zijn *Dutch primacy*, maar de lezer komt maar weinig te weten over de vraag in hoeverre de structuur van de Hollandse samenleving die expansie heeft mogelijk gemaakt. Wat was nu precies de betekenis van de snelle urbanisatie en in hoeverre heeft de integratie tussen stad en platteland een rol gespeeld? Was de energievoorziening zo revolutionair als de economisch historici wel eens hebben beweerd en was de trekschuit nu echt een van de motoren van de economische bloei van de Republiek? Over al deze kwesties zijn aardige studies voorhanden en het zou verhelderend geweest zijn wanneer Israel dergelijke vragen in zijn verklaringsmodel van de bloei van de Republiek had opgenomen.

Eenzelfde kritiek geldt de effectiviteit van het staatsapparaat die Israel breed uitmeet. Israel leunt hier sterk op de klassieke staatsgezinde traditie die doorgaans Holland een unificerende rol toekende en de stadhouder als de kwade genius voorstelde. Bij Israel komen we echter heel weinig te weten over de structurele beperkingen van de Nederlandse politieke besluitvorming. Was die nu wel zo sterk afhankelijk van Hollands c. q. het stadhoudelijk overwicht? Wat was de speelruimte voor eigen beleid van de hoofdrolspelers, hoe stond het met de organisatie van de nieuwsvoorziening, en wat was de betekenis van de publieke opinie? Dit zijn alle vragen waarop bijvoorbeeld De Bruins *Geheimhouding en verraad* een antwoord had kunnen geven, maar die in Israels narratieve en op conjunctuur en evenement gerichte benaderingswijze geen plaats krijgen toegemeten.

Dit eigensoortig eclecticisme is ook terug te vinden in Israels paragrafen over de zeventiende-eeuwse samenleving. Node mist men hier inzicht in de sociale structuren van de Republiek en de mate waarin deze veranderden. Over de culturele infrastructuur, de wereld van school, alfabetisering en het boek is Israel ook zwijgzaam. Dat is des te merkwaardiger omdat een van zijn centrale verklaringen voor het overwicht van de Republiek de technologische kennisvoorsprong is. Aan de vraag of deze voorsprong mogelijk verband hield met de relatief moderne vormen van kennisoverdracht die in de verstedelijkte Republiek gebruikelijk waren, komt Israel niet toe. Dat is ook daarom jammer omdat dan tegelijkertijd meer inzicht verworven zou kunnen worden in de oorzaken van de achttiende-eeuwse achteruitgang. Immers, in de achttiende eeuw halen nogal wat hun omringende landen hun scholingsachterstand op de Republiek in en raakt de Republiek haar voorsprong langzamerhand kwijt.

Als mensen van vlees en bloed komen de inwoners van de Republiek niet echt uit de verf. Dat is opvallend omdat juist de laatste decennia zeer veel over de gewone zeventiende-eeuwers is gepubliceerd. Al komen we bij Israel te weten dat ze hard werkten, veel belasting betaalden en in langdurige oorlogen vochten, tot leven worden ze daarmee niet gebracht. De paragrafen over straatverlichting en seksuele gewoonten en gebruiken zijn in dit verband dan ook een welkome, maar erratische verrassing. Het is al gezegd dat Israel een klassieke definitie van cultuur hanteert. Het is in dit verband jammer dat ook zijn betoog leidt tot de welbekende overschatting van de schilderkunst en een onderschatting van het literaire leven. Dat mag zo zijn van buitenaf en in laat-twintigste-eeuws perspectief, voor de tijdgenoten maakte juist het literair-humanistisch gedachtegoed de kern uit van het culturele bedrijf. Wanneer de Republiek in het laatste kwart van de zeventiende eeuw in een titanenstrijd met Frankrijk verwikkeld raakt, zien de meeste, zo niet alle toonaangevende Nederlandse intellectuelen de Franse taal als een bedreiging voor het Nederlandse literaire erfgoed en dat erfgoed zien ze als kwintessens van de republikeinse identiteit die tegen Frankrijk verdedigd dient te worden.

Israels eigenzinnigheid heeft ook grote voordelen. De Nederlandse intellectuele geschiedenis van de zeventiende eeuw is een weinig bewerkte akker en juist op dit gebied heeft Israel in *The Dutch Republic* bijzonder fraaie staaltjes geschiedschrijving afgeleverd. Zijn analyse van het Nederlandse tolerantiedebat is de beste die ik ken en daarmee is de lijst van hoogstandjes nog niet uitgeput. Het hoofdstuk over de radicale Nederlandse Verlichting van de zeventiende eeuw die zijn oorsprong vond in de erfenis van Descartes en Spinoza is een wezenlijke bijdrage aan de internationale Verlichtingshistoriografie. In dit hoofdstuk maakt Israel zichtbaar hoe in de Nederlandse Republiek, ver voor dat elders in Europa gebeurde, een reeks radicale standpunten over staat, wetenschap en religie werden geventileerd met Balthasar Bekkers *Betoverde wereld* als climax. Ook nu is Israels aanpak weer onorthodox of liever gezegd enigszins ouderwets. Met een sociale spreidingsgeschiedenis of een analyse van de receptie van deze ideeën houdt hij zich niet bezig. Dat heeft bijvoorbeeld tot gevolg dat Israel veel te makkelijk het wereldbeeld van de zeventiende-eeuwse gereformeerde kerkganger identificeert met dat van auteurs als Bekker wiens standpunten zoveel commotie veroorzaakten. Het betekent ook dat hij weinig oog heeft voor de gematigde verlichte synthese die het resultaat was van het intensieve debat rond Descartes en Spinoza. De kern van dit compromis was dat de nieuwe filosofie, politieke theorie en natuurwetenschap niet tot atheïsme behoefde te leiden. Theologen en filosofen als Herman Röell en Salomon van Til verzetten zich heftig tegen socinianen en radicale cartesianen, maar gingen verder dan de meeste cocceiaanse theologen voor hen: ze ontwikkelden een rationele theologie waarin het christendom als de meest redelijke van alle godsdiensten werd afgeschilderd. Een jurist als Ulrich Huber formuleerde een cartesiaans geïnspireerde rechtvaardiging van de republikeinse staatsvorm en natuurwetenschappers als Bernhard Nieuwentyt betoogden dat de moderne natuurwetenschap volledig in overeenstemming was met de bijbel. Het materialistisch universum dat de radicale cartesianen hadden geconstrueerd wezen ze af als niet in overeenstemming met moderne natuurwetenschappelijke inzichten. Ze smeadden daarmee een intellectueel compromis dat de grondslag werd voor het gematigde Nederlandse Verlichtingsdenken.

Israels boek is ook uniek omdat zijn aanpak uniek is. Wanneer we zijn werk vergelijken met andere buitenlandse historici die zich met de Republiek hebben beziggehouden als Simon Schama en Lesley Price, valt dat onmiddellijk op. Geen van beiden heeft het verhaal zo duidelijk als vertrekpunt gekozen als Israel. Schama wil niet vertellen, maar ontcijferen. In zijn *Embarrassment of riches* benadert hij de Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw als een antropoloog die de betekenis die woorden, voorwerpen en gebaren voor hun gebruikers hebben gehad, wil ontdekken. In zijn *Culture and society in the Dutch Republic* vertelt Price evenmin. Zijn boek is een consequent betoog dat het verstedelijkte Holland de kern van de Republiek vormde en dat het unieke van die stedelijke cultuur was dat ze geen banden had met de Europese cultuur van de barok. Ook de generatie Nederlandse historici na Geyl en Huizinga telt geen vertegenwoordigers van de narratieve traditie meer. Dankzij historici van de Republiek als Schöffner, Boogman en Kossmann is het vak juist professioneler, wetenschappelijker en ook afstandelijker geworden. Hoewel er vaak wordt geklaagd dat hierdoor het verhaal uit de geschiedenis verdwenen is, is er bij de huidige generatie historici evenmin veel animo, laat staan de vaardigheid, om, net zo bevlogen als Jonathan Israel, het verhaal van de Republiek nog eens te vertellen.

Ik heb in het voorgaande veel kritische kanttekeningen geplaatst. Dat zou de indruk kunnen wekken dat Israels boek op nogal wat punten tekort schiet. Dat is allerminst het geval. Waar het me om ging is het zichtbaar maken van het eigensoortig eclecticisme waarmee Israel te werk gaat. *The Dutch Republic* mag dan 1130 bladzijden tellen, die omvang is niet het gevolg van Israels behoefte een volledig beeld te verschaffen. Hij heeft vooral een eigenzinnige selectie

gemaakt. Nu is eigenzinnigheid op zichzelf geen deugd. Ze is alleen maar verteerbaar wanneer ze gepaard gaat met brillen. En bij Israel is die combinatie voortdurend aanwezig. Dat heeft geleid tot een strikt persoonlijke, maar groot respect afdwingende synthese, een synthese die veel tegenspraak en bij tijd en wijle zelfs ergernis oproept, die echter ook telkens weer aan het denken zet, nieuwe vergezichten opent en steeds dwingt om zogenaamde algemeen aanvaarde visies nog eens te doordenken. En dat alles in een voortreffelijke stijl. Er zijn maar weinig boeken die die kwaliteiten bezitten. Jonathan Israels *Dutch Republic* is daar een van. En dat maakt dat zijn boek thuishoort in het heel kleine kastje Moderne Klassieken.

Was heißt und zu welchem Ende studiert man europäisch vergleichende Geschichte? Überlegungen aus gegebenem Anlaß

HEINZ SCHILLING

Recensieartikel naar aanleiding van:

K. Davids, J. Lucassen, ed., *A miracle mirrored. The Dutch Republic in European perspective* (Cambridge: Cambridge university press, 1995, xx + 539 biz., £55,-, ISBN 0 521 46247 9).

Was heißt und zu welchem Ende studiert man europäisch vergleichende Geschichte? Auf diese aktuelle Frage gibt ein in den Niederlanden entstandener Aufsatzband in doppelter Hinsicht eine beispielhafte Antwort, nämlich als Modell einerseits für die Organisation und andererseits für eine spezifische inhaltliche Möglichkeit des europäischen Gesellschaftsvergleichs. Organisiert wurde das Projekt von Karel Davids und Jan Lucassen, die 1992/1993 am Netherlands Institute of Advanced Studies (NIAS) eine 'theme group' etablierten und mit dieser die zentralen Sachthemen eines solchen Vergleiches auswählten und auf drei internationalen Konferenzen testen ließen. Der vorliegende Sammelband, der von der NIAS Forschergruppe (fünf Historiker aus den Niederlanden, drei aus England, einer aus Deutschland) und fünf weiteren Beiträgern (drei aus den Niederlanden, je einer aus Belgien und Deutschland) abgefaßt wurde und dessen Vorwort rund drei Dutzend Beratern dankt, ist somit Ergebnis eines erheblichen organisatorischen und finanziellen Aufwandes und Ausdruck bemerkenswerter internationaler Kooperation. Unübersehbar ist allerdings eine doppelte Konzentration — eine geographische auf Wissenschaftler aus dem Dreieck Niederlande/Belgien—England/USA—Deutschland und eine fachliche auf Historiker, wenn auch aus verschiedenen Teildisziplinen.

Was das inhaltliche Modell des europäischen Vergleiches anbelangt, so wurde eine der europäischen 'National-' oder sagen wir besser Einzelstaatsgeschichten als Ausgangspunkt gewählt, nämlich die der frühneuzeitlichen Niederlande, und in Beziehung gesetzt zu 'cases which to some extent share similar circumstances as those prevailing in particular phases of the historical development of the Northern Netherlands' (11). Die Komparatistik setzt somit nicht an einem wie auch immer zu definierenden gesamteuropäischen Zivilisations- oder Entwicklungstypus an. Auch werden nicht besonders divergente Fälle miteinander verglichen. Ausgangspunkt ist vielmehr die von den Zeitgenossen immer wieder beschworene und von den Historikern bestätigte Sonderentwicklung der frühneuzeitlichen Niederlande. Dieses 'miracle' wird in Vergleichsfällen — nämlich den unmittelbaren Nachbarn Deutschland, England, Frankreich — gespiegelt, deren spätmittelalterliche Ausgangslage ähnlich war — mit dem Ziel, 'to determine where and why the Dutch Republic diverged from this shared baseline'(11).

Inhaltlich wählte man ein eher lockeres Frageraster von fünf 'key issues', nämlich Entstehung der Republik; deren politische Struktur als 'counter-model to absolutism'; das Verhältnis von 'religion and Stateformation'; 'diffusion of literacy'; die Ursachen der niederländische Kulturblüte, besonders in der Malerei (8-10). Das sind durchgehend historische und nicht systematisch legitimierte oder abgestimmte Kategorien. Entsprechend locker zusammengefügt sind die Einzelbeiträge. Es lassen sich vier Gruppen unterscheiden — erstens Vergleiche des niederländischen mit einem anderen europäischen Fall (Henk van Nierop niederländische Revolution und französische Revolutionskriege; Olaf Mörke politische Kultur der Niederlande